

Ks. Józef Homerski

WSPÓŁCZESNE POGLĄDY NA STRUKTURĘ I FORMĘ LITERACKĄ MÓW PROROCKICH O NARODACH

Fakt, że problem wyroczni o narodach nie stanowi głównego przedmiotu zainteresowania egzegetów naszych czasów, wcale nie świadczy, że na ich temat nic dotąd nie powiedziano. W komentarzach i monografiach z dziedziny profetyzmu izraelskiego przy rozpatrywaniu mów prorockich wielu autorów wypowiedziało się również na temat wyroczni o narodach mniej lub więcej wyraźne, zależnie od zakresu, jaki obejmowało poruszone przez nich zagadnienie.

Zestawiając owe wypowiedzi razem i grupując je tematycznie, jesteśmy w stanie uzyskać taki oto obraz współczesnych poglądów, gdy chodzi o charakter i formę literacką mów prorockich o narodach. Wszystkie mowy proroków dotyczące obcych narodów można podzielić na dwie kategorie. Jedną obejmuje wypowiedzi, mające określone tło historyczne, w których naród obcy jest wymieniony imiennie. Do drugiej kategorii należą tu wyrocznie, w których tło historyczne nie jest wyraźnie sprecyzowane między innymi dlatego, że naród, o którym mowa, jest określony ogólnym terminem *gôj(gôjim)* lub *'am ('ammim)*. H. Gressmann w swojej monografii o Mesjaszu¹ dał listę owych wyroczni imiennych i bezimiennych oraz przeprowadził analizę literacką tych ostatnich.

Wypowiedzi o narodach zalicza się do tego gatunku mów prorockich, który nosi nazwę słowa prorockiego albo inaczej wyroczni².

¹ To właśnie ten autor w dziele pt. *Der Messias* (FRLANT 43. N.F. 26), Göttingen 1929, 94—148 wprowadził wyżej wspomniany podział. Mowę, w której prorocy wyraźnie wymieniali nazwę narodu nazywał wyrocznią o poganach (Heidenorakel). Wypowiedziom zaś, które odnosiły się do narodów nie wyszczególnionych imiennie dał nazwę wyroczni o narodach (Völkerorakel). Różnicę między tymi dwoma rodzajami wyroczni określa on w następujący sposób: „Das Wort „Heiden“ ist nur eine andere Bezeichnung für die „Völker“ mit Ausnahme Israels, ist also vom Standpunkt der Israeliten aus zu verstehen und hat keinen sittlich-religiösen Inhalt. Ein gewisses patriotisches Werturteil wohnt ihm freilich von Anfang an inne, sofern sich Israel als das Volk einzigartig von den übrigen Völkern abhebt... Während nun Heiden-Orakel stets gegen ein einzelnes, mit Namen genanntes Volk gerichtet sind, reden die Völkerorakel ganz allegemein von „den Völkern“ die meist nicht benannt werden; wo uns dennoch Namen begegnen, handelt es sich um eine Gruppe miteinander verbündeter Völker oder einen grossen Völkerkomplex... Die Völkerorakel setzen stets einen Angriff gegen Israel oder Jerusalem voraus bei dem die Nationen zugrunde gehen; bei den Heidenorakel dagegen ist dies nicht der Fall.” (*Der Messias...* dz. cyt. 94).

² H. Gunkel (*Propheten. II seit Amos*, RGG 4, 1866—1866) pierwszy rozróżnił dwa rodzaje wyroczni prorockich: 1. wizje (Visionen), które prze-

Przy analizie typologicznej słowa prorockiego krytycy biorą pod uwagę trzy różne aspekty, a mianowicie: kto mówi, co mówi i komu (do kogo) mówi. Spojrzenie z owych trzech różnych punktów widzenia pozwala głębiej wniknąć w istotne cechy wyroczni i dokładniej określić jej charakter. Tak więc rozpatrując wyrocznie o narodach pod kątem podmiotu (kto), który przekazuje treść wyroczni, analiza zmierza do wyodrębnienia w mowie proroka autentycznego słowa samego Jahwe oraz słowa Jego natchnionego posłańca. Otóż patrząc na mowy proroków pod tym kątem, wyrocznie o narodach klasyfikuje się jako słowo posłańca (Botenspruch)³.

Z uwagi na treść (co), wyrocznie o narodach egzegeci zaliczają w zasadzie do kategorii wyroczni niepomyślnych (Unheilswort). Ponieważ jednak mowy te zapowiadają wrogom narodu wybranego kary, upokorzenia, a nawet całkowite wyniszczenie, dlatego egzegeci sądzą, iż można je zaliczyć również do kategorii wyroczni pomyślności⁴.

kazywane na piśmie przybierały formę opisów (Erzählungen, Berichte); 2. posłuchanie (Auditionen), które ujęte w formę literacką stawały się tzw. słowem proroków (Prophetenworte), albo po prostu wyroczniami (Orakel). Najstarsze, zdaniem H. Gunkela, gdy chodzi o styl są te wyrocznie, które opisują przyszłość. Najbardziej zaś klasyczną formą tego stylu są, jak twierdził, wyrocznie przeciw narodom. Podział H. Gunkela został w zasadzie przyjęty przez egzegetów z uwagi na to, że odpowiada psychologicznej i realnej rzeczywistości. Wielu krytyków wyraziło jednak pewne zastrzeżenie, gdy chodzi o twierdzenie, że prorocтва przeciw narodom są pierwotną i najbardziej klasyczną formą mów prorockich. Najpierw dlatego, że nie są najstarsze. W rzeczywistości bowiem pochodzą z różnych okresów czasu. Niektóre zaś są nawet stosunkowo bardzo późne (np. Iz 19). A po wtóre z tego powodu, że w większości wcale nie są one krótkie. Krótkość zaś wyroczni uchodzi za istotną cechę jej starożytności.

³ Określenie wyroczni o narodach jako słowa posłańca pochodzi od C. Steuernagela, *Lehrbuch der Einleitung in das Alte Testament...*, Tübingen 1912, 457—463. Na ten sposób wyrażania swych myśli przez proroków, jako na odrębny rodzaj literacki zwrócił szczególną uwagę J. Lindblom (*Die literarische Gattung der prophetischen Literatur*, Uppsala 1942). Inni, jak np. Köhler (*Deuterojesaja stilkritisch untersucht* (BZAW 37), Giessen 1923, 100—105; tenże: *Der Botenspruch* (Kleine Lichter), Zürich 1945), H. Wildberger (*Jahwewort und prophetische Rede bei Jeremias*, Zürich 1942), H. W. Wolff (*Hauptprobleme alttestamentlicher Prophetie*, EvT 15 (1955) 446—468; zwłaszcza 455) jeszcze dokładniej określili charakter słowa posłańca jako osobny rodzaj literacki, uzasadniając jego istnienie, wskazując na jego „Sitz im Leben”, omawiając kryteria jego rozpoznania, a przede wszystkim dowodząc, że słowo to było posłuchaniem, którego udzielił Jahwe, a które prorok przeżywał zachowując przy tym pełną świadomość i trzeźwość.

⁴ E. Balla (*Die Droh- und Scheltworte der Amos, Reformationsprogramm Leipzig 1926*, 1—56) patrząc na wyrocznie o narodach od strony rodzaju literackiego uważał, iż należy je zaliczyć do kategorii słowa sądu (Gerichtsankündigung) nie zaś do tzw. wyroczni niepomyślnych (Unheilswort) dlatego, że w ich treści przeważa element groźby. Mowy prorockie według podziału na wyrocznie pomyślności (Heilsankündigungen) i zapo-

Mając wreszcie na względzie adresata (komu), krytycy zauważają w wyroczniach o narodach takie cechy, które każą wyrocznie te traktować jako odrębny typ mowy prorockiej, który obok tzw. wyroczni przeciw jednostce (określonej imiennie osobie) oraz przeciw narodowi (tj. Izraelowi i (lub) Judzie jako zbiorowości) ma trochę odmienne, sobie właściwe cechy⁵.

Pod względem formy literackiej mowy o narodach określa się jako wyrocznie karzące, czyli słowo sądu (Gerichtswort). Schemat słowa sądu lub lepiej wyroczni „przeciw” (albo „o”) narodach jest w zasadzie taki sam jak w mowach przeciw jednostce, czy przeciw narodowi (wybranemu). Ma mianowicie wprowadzenie, oskarżenie, formułę posłańca i zapowiedź kary. Należy jednak zauważyć, że panuje powszechne przekonanie, iż tego rodzaju układ wyroczni „przeciw” nie

wiedzi niepomyślne (Unheilsankündigungen) szczegółowo omówił H. Gressmann (*Der Messias...* dz. cyt. 69—74). Analizując mowy proroków pod względem treści doszedł do przekonania, iż dzieli się one na dwa rodzaje: groźby noszące wyraźnie charakter słowa sądu (Gerichtswort) oraz obietnice. Zauważył przy tym, że w najstarszych wyroczniach, za które uważał wyrocznie o narodach, zachodzi charakterystyczna łączność słowa sądu z obietnicami. Ten typ mowy prorockiej uznał więc za formę pierwotną (tradycyjną) tym bardziej, że podobny rodzaj wypowiedzi zauważył w tekstach pozabiblijnych. (Gdy chodzi o analizę literacką tego rodzaju tekstów pozabiblijnych zob. H. W. Wolff, *Hauptprobleme...* art. cyt. *EvT* 15 (1955) 446—468 oraz G. Lanczkowski, *Agyptischer Prophetismus im Lichte des Alttestamentlichen*, *ZAW* 70 (1959) 31—38). Też H. Gressmanna podjęli inni teoretycy rodzajów literackich u proroków. I tak: E. Würthwein (*Amos-Studien*, *ZAW* 62 (1949/50) 10—52; tenże, *Der Ursprung der prophetischen Gerichtsrede*, *ZThK* 49 (1952) 1—16) wyraził, przekonanie, że wyrocznie pomyślności i zapowiedzi niepomyślne w tej samej mowie nie wykluczają się wzajemnie. Wyrocznie bowiem o narodach tak co do formy, jak co do treści są słowem niepomyślnym. Jednakowoż dla Izraela tj. dla narodu wybranego, dla którego zostały wygłoszone, były wyrocznią pomyślności, ponieważ zapowiadały jego wroga kary Boże. Zupełnie podobnie zapatruje się na tę kwestię Cl. Westermann (*Grundformen prophetischer Rede* (*BEvT* 31), München 1960, 148). Wyrocznie o narodach zalicza on jednak do słów pomyślności (Heilsworte) między innymi dlatego, że patrząc od strony kompozycji literackiej zauważa u nich podobieństwo z dawnymi wyroczniami pomyślności. Ponadto w ich kompozycji dostrzega bardzo często brak uzasadnienia, które jest istotnym elementem słowa sądu, będącego podstawą wyroczni niepomyślnych. Por. K. Koch, *Was ist Formgeschichte? Neue Wege der Bibelexegese*, Neukirchen 1964, 259—261.

⁵ Na ów potrójny charakter słowa prorockiego zwraca uwagę Cl. Westermann (*Grundformen...* dz. cyt. 122). Jego zdaniem, słowo sądu (wyrocznia) przeciw jednej osobie jest najstarszą formą słowa posłańca. Natomiast dwa następne rodzaje (wyrocznie przeciw narodowi i o narodach) pochodzą z późniejszych czasów, gdyż poczęły je stosować dopiero prorocy pisarze. Por. także L. Alonso Schökel, *Genera litteraria prophetica* (Ad librum recentem Cl. Westermanna), *VD* 39 (1961) 186—192.

jest bynajmniej sztywny⁶. Oto w największym skrócie treść tego co mówi się dzisiaj na temat struktury i formy literackiej tych mów prorockich, których treść dotyczy obcych narodów.

Tarnów

Ks. JÓZEF HOMERSKI

⁶ Por. Cl. Westermann, *Grundformen...* dz. cyt. 70—150. Pierwszym, który zwrócił uwagę, że mowy prorockie miały pierwotnie formę krótkich powiedzeń, gróźb lub obietnic był W. W. Graf Baudissin (*Einleitung in die Bücher des Alten Testaments*, Leipzig 1901, 316n). W rzeczywistości dopiero jednak C. Steuernagel (*Lehrbuch...* dz. cyt. 457—463) wskazał na dwie zasadnicze formy owych prorockich wypowiedzi a mianowicie: na oskarżenie (Anklage, które identyfikował z wezwaniem do pokuty (Bussruf) oraz zapowiedź sądu (Gerichtsankündigung), zmierzającą do wywołania u słuchaczy skruchy i nawrócenia. Odtąd analiza mów prorockich pod kątem ich formy literackiej, zwłaszcza zaś tego typu, który zaczęto określać mianem słowa sądu stała się przedmiotem badań całego szeregu wybitnych krytyków i egzegetów jak: H. Gunkel (*Propheten...* art. cyt. RGG² 4, 1551), H. Gressmann (*Der Messias...* dz. cyt. 32—87), E. Balla (*Die Droh und Scheltworte...* art. cyt. 1—56), R.B.Y. Scott (*The Literary Structure of Isaiah's Oracles* (Studies in Old Testament Prophecy), Edinburgh 1950, 135—186; tenże: *The Relevance of the Prophets*, New York 1947, 100), J. Hempel (*Die althebräische Literatur und ihr hellenistisch-jüdisches Nachleben*, Potsdam 1934, 56—68), H. W. Wolff (*Die Begründung der prophetischen Heils- und Unheilssprüche*, ZAW 52 (1934/1—21) E. Werthwein (*Der Ursprung...* art. cyt., ZThK 49 (1952/1—16), E. von Waldow (*Der traditionsgeschichtliche Hintergrund der prophetischen Gerichtsreden* (BZAW 85), Berlin 1963) itd. Ta ostatnia praca jest o tyle ciekawa, że autor wykazuje w niej, iż wyrocznie prorockie o strukturze mowy sądowej (Gerichtsreden) zdradzają dużą zależność od słownictwa i stylu świeckich ośrodków prawniczych u Hebrajczyków (mowy oskarżające, obronne, sędziowskie itd.). Gdy chodzi o treść, silnie tkwią w tradycji Przymierza Jahwe z Izraelem pod Synajem. W. Zimmerli (*Des Wort des göttlichen Selbsterweises (Erweiswort), eine prophetische Gattung* (Melanges Bibliques rédigés en l'honneur de André Robert), Paris 1957, 154—164) słowo sądu czyli wyrocznię „przeciw” nazywa Erweiswort, gdyż jego zdaniem istota tej wyroczni nie tkwi w głoszeniu mającego nadejść sądu (kary) Bożego, ale z zapowiedzi, że Jahwe w działaniu swej sprawiedliwości da świadectwo o sobie samym. Układ owej wyroczni-świadectwa, według W. Zimmeriego tym tylko się różni od słowa sądu (wyroczni „przeciw”) w rozumieniu Cl. Westermanna, że W. Zimmerli nie uwzględnia formuły posłańca (koh'amar Jahwe), która dla Cl. Westermanna jest elementem zasadniczym wyroczni „przeciw” (łączy dwa jej główne człony). G. Föhrer (E. Sellin und G. Föhrer, *Einleitung in das Alte Testament*, Heidelberg¹⁰ 1965, 386n) uważa, iż wyrocznie o narodach co do treści są kombinacją słowa gróźby (Drohwort) i słowa karcącego (Scheltwort). Ilekroć zaś razy przybierają formę obietnicy lub słowa pomyślności, czyli nabierają charakteru tzw. Heilsprophetie, stają się tym samym wyrocznią eschatologiczną. To ostatnie twierdzenie pokrywa się niemal całkowicie ze zdaniem, które ponad 30 lat wcześniej wygłosił H. Gressman w swym dziele o Mesjaszu.